

---

## A hidegháborús konfliktusok új hadszíntere: az olimpiai játékok

A sport és a politika összefonódása mély történelmi gyökerekre tekint vissza, különösen az újkori olimpiák vonatkozásában. Az 1970–80-as évek megrendítő viharokat és csatározásokat hoztak a sportdiplomácia színterén, ezeknek a nézeteltéréseknek pedig két óriási kicsúcsosodása volt, az emlékezetes 1980-as és 1984-es olimpiai bojkottok. A könyv szerzője a téma és a XX. századi amerikai diplomáciatörténet kiváló ismerője, *Nicholas Evan Sarantakes* (1966), a Rhodes Island-i U. S. Naval College docense, korábban több jelentős művet írt a második világháború amerikai-japán csatáiról, és a két ország diplomáciájáról. Sarantakes általam recenzált könyvének megírását főként a Nemzetközi Olimpiai Bizottság Lausanne-i levéltárában<sup>1</sup> végzett kutatása inspirálta. Ma az amerikai-japán második világháborús konfliktusok és kapcsolatok, az amerikai külpolitikai kapcsolatok és a kis hidegháborús sportdiplomácia nagy szakértőjének számít. Az olimpiai bojkottokkal kapcsolatban 2016-ig több tanulmánya és cikke is megjelent, melyeket saját weboldalán is feltüntet.<sup>2</sup>

A szerző olyan fontos témákat és kérdéseket vesz górcső alá művében, mint a Los Angeles-i és a moszkvai olimpia bojkottjainak elemzése és összehasonlítása, Jimmy Carter amerikai elnök szovjetekkel való kapcsolata, valamint a megkerülhetetlen Lord Killanin<sup>3</sup> személye és szerepe a nemzetközi sportpolitikában és sportdiplomáciában. Az ír sportvezető és Carter elnök érdekellentéteinek és céljainak külön fejezetet szentel a szerző, aki olyan érdekességeket is boncolgat, mint a Coca-Cola vagy az NBC szerepei, vagy a szovjetek afganisztáni intervenciója. Felhasznált forrásanyagai között említ svájci, angliai, valamint amerikai levéltári anyagot az elnöki

---

1 Hivatalos nevén: Samaranch Olympic Studies Centre, Lausanne, Svájc.

2 Sarantakes weboldala: [www.sarantakes.com](http://www.sarantakes.com)

3 Teljes nevén Michael Morris Killanin, ír sporttisztviselő, 1952-től képviselte hazáját a NOB-ban, 1968-ban a szervezet alelnöke lett, majd 1972-ben Avery Brundage-t váltva a Nemzetközi Olimpiai Bizottság elnökévé választották. 1980-ban közvetlenül a moszkvai olimpia előtt mondott le, helyét Juan Antonio Samaranch vette át.

könyvtárakból is, nemzetközi sajtóanyagot, memoárokat. Felsorol továbbá oral history anyagokat, valamint kézikönyveket, amerikai és nemzetközi szakirodalmat is.

Fontos leszögeznünk, hogy az olimpiai mozgalom és az újkori nyári, valamint téli játékok sosem tudták magukat függetleníteni a nemzetközi politikától. Maga a szerző is megerősíti ezt az állítást már az első fejezetben, majd Killanin NOB-elnök munkásságán keresztül kezdi el ezt igazolni. Sarantakes kiemeli, hogy az 1970-es években az ír sportvezető hatására az olimpiai mozgalom sokat változott. Lord Killanin felismerte, hogy amióta Coubertin báró életre keltette az olimpiai játékokat, sok új lehetőség és kihívás jelent meg, amelyekre az IOC-nak<sup>4</sup> reagálnia kell. A reklámok megjelenése, a sport elüzletiesedése és a politikai krízishelyzetek egyaránt jelentettek lehetőségeket és veszélyeket is. A NOB akkori elnöke, miután újraértelmezte az ókori Görögország olimpiáit és azoknak szellemiségét, arra a következtetésre jutott, hogy a modern olimpiai játékoknak is új szellemiségre van szüksége. Az ókorban a játékokat Zeusz isten tiszteletére rendezték, a versenyzők is érte küzdöttek. Killanin alap gondolata az volt, hogy a hagyományos „isten-képet” helyettesíteni lehet a „haza-nemzet-képpel”, vagyis az olimpikonok minden egyéb eszmét vagy politikai célt félretéve hazájuk dicsőségéért és saját elismerésükért küzdjenek. Erre az 1972-es müncheni terrorcselekmények fényében különösen nagy szükség volt. Killanin elve elnyerte a nemzeti olimpiai bizottságok tetszését is, de a soron következő, 1976-os montreali játékok nagy csorbát ejtettek rajta.<sup>5</sup> Sarantakes továbbá fontos kritikai kiegészítést fogalmaz meg az elvvel kapcsolatban: például a Szovjetunió ukrán, kazah, vagy grúz származású, esetleg a hasonló problémákkal küzdő kínai, távol-keleti, vagy éppen a német származású atléták az egyesítés/megosztás negatívumai miatt biztosan máshogy látták a Killanin-féle elvet. A szerző szerint habár az alap gondolat túlélte az 1976-os eseményeket, a sebek nem múltak el nyomtalanul, sőt, egyenesen az afrikai országok cselekedete szolgáltatott alapot az 1980-as amerikai lépésekhez. Montreal után az IOC elfogadott egy alapelvet, mi szerint azokat az országokat, amelyeknek sportolói küldöttsége politikai okok miatt távol marad egy olimpiától, öt éves eltiltással kell sújtani. Killanin itt már elismerte, hogy a sport és a politika sajnos sokszor elkerülhetetlenül összefonódik, de kérte a világ nemzeteit, hogy a közös cél, azaz a versenyzés elé ne álljanak faji, vallási vagy politikai nézeteltérések, akadályok.

---

4 Teljes nevén International Olympic Committee (IOC), a Nemzetközi Olimpiai Bizottság neve és rövidítése.

5 23 afrikai ország bojkottálta az 1976-os olimpiát.

Mielőtt Sarantakes belemerne az afganisztáni intervenció részleteibe, az 1980-as és 1984-es olimpia összehasonlítása után Jimmy Carter politikai gondolkodását és az amerikai-szovjet kapcsolatokat tárja elénk, majd bevonja az összehasonlításba Killanin nézeteit is. A hidegháború történetében kulcsfontosságú momentumnak számít az 1975-ös Helsinki Záróokmány aláírása. Ezt a politikai kötelezettség vállalási egyezményt 35 ország, köztük a két szuperhatalom képviselői írták alá. Ennek hatására kezdett kibontakozni az úgynevezett helsinki mozgalom a Szovjetunióban, 1976-ban pedig megalakult a Moszkvai Helsinki Csoport, azzal a céllal, hogy nyomon kövesse, illetve számon kérje a szovjet kormányon a záróokmányban foglalt jogok érvényesülését. A csoport tagjait, Ludmilla Alekszejevát és Jurij Orlovot egy bebörtönzés után az ország elhagyására kényszerítették. 1978-ban az ő kezdeményezésük nyomán alakult meg a Helsinki Jogőr, amely valamennyi aláíró országban figyelemmel követte az emberi jogok érvényesülését.<sup>6</sup> Jimmy Cartert, miután az 1960-as években két ciklusban szenátor volt Georgia államban, 1970-ben kormányzóvá választották. Carter már a szenátori időszakában is „a technokrata kormányzási megközelítéssel szimpatizált, amelyet később a Fehér Házban is alkalmazni szeretett volna.”<sup>7</sup> Elnökként alapvető célja a közeledés politikájának folytatása volt a Keleti Blokk államai, elsősorban a Szovjetunió felé. Bécsben Brezsnjevvel aláírták az úgynevezett SALT-II egyezményt, diplomáciai kapcsolatokat létesített Kínával,<sup>8</sup> engedélyezte Magyarországnak a Szent Korona hazahozatalát. Ezen lépéseit az amerikai sajtó is pozitívan értékelte, de nem kerülhet-e el a közvélemény figyelmét a sok negatív kritika sem. 1979-ben szakított az USA-barát nicaraguai diktátorral, Somozával, ez a szovjetek által támogatott sandinista mozgalom puccsához vezetett. A Carter számára viharos 1979-es évet tetézte a második olajválság miatt magasba szökő energiaárak problémája, valamint a november 4-én kirobbant iráni túszedráma is. Sarantakes elemzése 12 százalékos inflációról számol be, amely a gazdasági növekedés stagnálásával és jelentős munkanélküliséggel párosult, ez szintén nem tett jót Carter népszerűségének. A szovjet–amerikai kapcsolatok pedig újra mélypontra zuhantak az 1979-es afganisztáni katonai megszállás után.

---

6 Ezután sorra alakultak a helsinki bizottságok Nyugat-Európában, majd Kelet- és Közép-Európa, valamint a volt Szovjetunió országaiban, Magyarországon például 1989-ben jött létre. Az emberi jogokról szóló ún. Harmadik Kosár nagy szerepet játszott a szovjet csatlósrendszer felbomlásában, valamint a NATO-országokban működő polgárjogi aktivisták ajánlólevelévé is vált. Henry Kissinger: *Diplomácia*. Panem, Budapest, 759. o.

7 Sarantakes, 49. o.

8 Sarantakes kiemeli, hogy ezzel párhuzamosan megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Tajvannal, évekre megrontva ezzel a két ország viszonyát.

A megbékélési folyamat megszakadásának hozadékai a Carter-doktrína és a két ország közt újra kiéleződött diplomáciai csatározások lettek. A szovjetek és Brezsnyev abszolút nyeregben érezhették magukat, az USA tekintélyén viszont komoly csorba esett.

Ilyen helyzetben futott neki Carter és Killanin a kritikus 1980-as esztendőnek, amely a moszkvai olimpia éve volt. A város – Los Angeles-sel egyetemben – már az 1976-os játékokra is pályázott. Ekkor már tudvalevő volt az is, hogy a négy évvel később esedékes olimpiát viszont az amerikai város rendezheti meg. A szerző a sors furcsa fintorának (és Killanin elvének, közbenjárásának) tulajdonítja azt, hogy az 1980-as téli olimpiát Lake Placid, míg az 1984-eset Szarajevó rendezhette meg. Ugyanazon évben tehát a két szembenálló blokk egy-egy állama adott otthont a téli, illetve nyári világeseményeknek. A történetek fényében érthető volt, hogy Carter vissza akar vágni a szovjeteknek. Sarantakes szerint azonban az elnök nem pusztán bojkottot szeretett volna: komoly sebet akart ejteni a Szovjetunión. Retorikája teljesen megváltozott, gabonaembargót hirdetett a szovjetekkel szemben. Egyáltalán nem érdekelte a bojkott sportemberi vonatkozása, csak a visszavágáson járt az esze. Carter teljesen egyetértésben Brzezinskivel arra az álláspontra jutott, hogy a bojkott egyfajta jelzés lesz arra nézve, hogy a szovjetek nem tehetnek meg bármit, a sértő lépésekért valós árat kell fizetniük. Shirley Povich sportrovatvezető és újságíró, a Washington Post munkatársa még tovább ment ebben a kérdésben: szerinte az USA sportolójának részvétele a moszkvai olimpián „gyalázat lenne az ország számára, hiszen a barátságos, nemzetért való küzdelem és az amatőrizmus betartása- különösen a szovjet blokkban- amúgy is csak álca.”<sup>9</sup> Az elmérgesedő helyzet kiváltotta Killanin nemtetszését. Megnyilvánulásaiban egyre inkább bírálta Carter terveit és nézeteit. A Lake Placid-i téli olimpia megnyitóján februárban az elnök nevének említése nélkül azt mondta: „habár a sport sajnos gyakran összefonódik a politikával, naivság nélkül azt tudom mondani: a sportot és az olimpiai játékokat sosem szabad politikai célokra használni, különösen akkor, ha a cél elérése érdekében meg sem próbáltunk bevetni más politikai, diplomáciai vagy gazdasági eszközöket”.<sup>10</sup> Az ír sportvezető korábban kijelentett elvei és gondolkodása szöges ellentétben állt Carter tervével és megnyilvánulásaival. Killanin igazából sosem mondta azt, hogy más eszközökkel nem szabadna a szovjetek cselekedetét szankcionálni; ő azt szeretete volna, hogy a sport és az olimpiai mozgalom – élükön a sportolókkal – ne lássa kárát a két szuperhatalom csatározásának. 1980. március 21-én Carter

<sup>9</sup> Sarantakes, 84. o.

<sup>10</sup> Sarantakes, 239. o.

elnök 150 sportoló és edző előtt bejelentette, hogy az Egyesült Államok az afganisztáni szovjet beavatkozásra adott válaszként bojkottálja a moszkvai nyári olimpiát. A döntés az USA „szövetségesei” körében hamar népszerűsége és követendő példára talált (65 ország maradt végül távol a játékoktól), az ír sportvezető azonban próbálta lebeszélni Cartert a döntésről. Májusban az elnök munkahelyén, az Ovális Irodában találkoztak, de a meeting nem volt több pusztá időpocsékolásnál. Kettejük véleménye totálisan ellentétben állt a moszkvai olimpiával kapcsolatban. Memoárjaiban Killanin kiemeli, hogy az elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója komoly késéssel érkezett a találkozóra, ez a mentalitás pedig két dolgot tükröz. Egyrészt Brzezinski lassúsága azt mutatja, hogy vajmi kevés érdeke fűződött a sikeres, eredményes párbeszédhez, másrészt az eset jól mutatja azt, hogy Carternek a saját államapparátusán belül is elég gyenge befolyása és tekintélye volt. Az olimpiai mozgalom nagyon nehéz időszakon ment át, de miután az 1976-os játékok szülte politikai és pénzügyi nehézségekkel az alapelvek még megbirkóztak, Lord Killanin közvetlenül a moszkvai olimpia előtt a lemondás mellett döntött, helyét pedig Juan Antonio Samaranch vette át.

De hogy jön a képhe a Coca-Cola, a Levi Strauss, az NBC és más amerikai nagyvállalat? Miért tartja könyvében ezeket fontosnak Sarantakes? A válasz nagyon egyszerű: komoly gazdasági okokból. Közel 40 amerikai multi, magán és közép vállalat várta epekedve az 1980-as olimpiát, mint óriási reklám- és értékesítési lehetőséget. A Wall Street Journal januári felmérése szerint az 50 megkérdezett vállalatból mindössze négy támogatta Carter elgondolásait. A legtöbb üzletember az esetleges elvesztegetett lehetőség miatt aggódott. Habár a reklámok és hirdetőtáblák mennyisége már az 1970-es évektől ugrásszerűen növekedett a különböző sporteseményeken, az olimpia egyedülálló lehetőség lett volna, ráadásul mindez a szovjet tömbön belül, Moszkvában. Egyes becslések már februárban, a bojkott bejelentése előtt 50–100 millió dolláros veszteségről írtak,<sup>11</sup> átfogó elemzést pedig soha nem is mertek erről készíteni. A Coca-Cola és a Levi's már aláírt szerződésekkel rendelkezett, amelyeket vagy teljes egészében felbontani kényeszerültek, vagy súlyos veszteségek árán kénytelenek voltak módosítani. A legnagyobb csapást az NBC vállalat szenvedte el. A New York-i médiaóriás a szerződésben foglalt közvetítési és műsorórák csupán töredékét vállalta a bojkott bejelentése után, a kiutaztatni kívánt mediaküldöttségnek pedig mindössze 20 százaléka jelent meg Moszkvában a játékokon. Így következett be az a szituáció, amelyből mindenki sejthette, hogy csonka olimpiát rendeznek: az USA és a velük szolidaritást vállaló országok számára fenn-

11 Daily News, 1980. február 11.

tartott közvetítési boxok nagy része a sporteseményeken üresen kongott. Az olimpiára látogató szurkolók és érdeklődők viszont hozzájuthattak a Coca Colához és a Marlboro cigarettához is – igaz, annak a vételárnak a sokszorosáért, amelyet az amerikai jelenlét esetén kínáltak volna ezekért a termékekért.

A szerző egy rövid fejezetben beszél az 1984-es olimpiáról és előzményeiről is. Los Angeles városa egyedüli kandidálóként kapta meg a lehetőséget története során másodszor a játékok megrendezésére. Sarantakes inkább arra helyezi a hangsúlyt, hogy Carter elnök kudarcai után borítékolható volt a republikánus Ronald Reagan győzelme, irányítása alatt pedig kirobbant a kis hidegháborúnak nevezett újabb elhidegülési korszak. Samaranch NOB-elnök többször is felhívta a sportvilág figyelmét arra, hogy helyezték a sportot és a fair playt a politika elé. Az 1980-as események és a teljes elhidegülés fényében várható volt, hogy a szocialista blokk országai politikai okokból távol maradnak a Los Angeles-i olimpiától, noha a hivatalos kommunikációban a 84-es év áprilisáig ebből szinte semmi nem szűrődött át. Habár a szovjetek indokai teljesen mondvacsináltak voltak, Reagan elnök kormányzata 17 ezer fővel megemelte az olimpia biztonságáért felelős szervezet létszámát, valamint több mint 50 millió dollárt költöttek biztonsági és óvintézkedésekre már a játékok előtt. Marat Gramov szovjet NOB elnök először áprilisban fejezte ki aggodalmait a szovjet sportolók biztonságát illetően, majd májusban a távolmaradás bejelentésére is sor került. Ehhez az állásponthez csatlakozott 14 másik szocialista ország is.<sup>12</sup> Sarantakes kiemeli, hogy az olimpia sikeres és gazdaságilag jól kivitelezett lebonyolításában kulcsszerepe volt Samaranch, a NOB, Peter Ueberroth<sup>13</sup> és a LAOOC<sup>14</sup> kiváló együttműködésének. A június 4-re kitölt nevezési határidő lejártáig 142 ország nevezését fogadták el, akik 221 olimpiai bajnoki címért küzdhettek. Ezzel új rekordot könyveltek el, az USA politikailag erősebben került ki a csatározásból, legfontosabb hozadékként pedig az új NOB-vezetés, élén Samaranch elnökkel, új reményt adott a válságba került olimpiai mozgalomnak a megújulásra.

Sarantakes a záró fejezetben mérleget von az Egyesült Államok kis hidegháborús kül- és sportpolitikájáról, Carter elnöki tevékenységéről, va-

12 1984. május 8-án jelentette be a Szovjetunió, hogy távolmarad a játékoktól. Nem csatlakozott a szocialista kezdeményezésű bojkotthoz a Ceausescu által irányított önálló Románia, valamint Jugoszlávia és Kína sem támogatta a szovjetek politikai irányú döntését.

13 Amerikai sportvezető, az USA olimpiai bizottságának, valamint az 1984. évi nyári olimpia szervezőbizottságának az elnöke.

14 Los Angeles Olympic Organizing Committee, azaz a Los Angeles-i olimpia szervezőbizottsága.

lamint Killanin munkásságáról és az olimpiai mozgalom kihívásairól. Az 1980-as döntései miatt Carter szerint óriásit bukott és nagy sebeket ejtett az olimpiai mozgalmon, és a kezdetben pozitív amerikai–szovjet kapcsolatok ápolása után országa külpolitikai kudarckokat volt kénytelen megélni. Killanin munkásságát szintén sikertelennek ítéli Sarantakes, mert gyenge vezetőnek tartja az ír lordot. Szerinte az őt megelőző Avery Brundage a tekintélyelvű, autoriter irányítási felfogása miatt sikeresebben koordinálta a mozgalmat, de a Killanint követő Samaranch munkáját a dinamizmus és a nyitottság miatt szintén jobbnak tartja.

Nicholas Evan Sarantakes munkája mindazok számára hasznos lehet, akik amerikai-szovjet külpolitikai kapcsolatokkal, sportdiplomáciával és a kis hidegháború időszakával foglalkoznak. A szerző a sport, az olimpiai mozgalom és a politika kapcsolatrendszerén keresztül sokszínű, érdekes, alapos kutatást tükröző munkát tár elénk. Mitchell B. Lerner, az Ohio State University docense a következőket mondja kritikájában: „Alapos, átgondolt és jól részletezett nemzetközi történelmi munka. A sport és a diplomácia metszéspontját briliánsan bemutató könyvről van szó.” Kyle Longley az Arizona State University kutatója szerint „Sarantakes sikeresen ötvözi a sportot a nemzetközi kapcsolatokkal.” Kiváló áttekintést ad az olvasó számára egy sokszor figyelmen kívül hagyott, ám annál fontosabb hidegháborús fejezetnek, amely nagyban hozzájárult a konfliktusok fellobbanásához az 1970-es évek végén. Átgondoltan és alaposan kutatott, jól megírt munkáról van szó, mindenkinek ajánlom elolvasásra!

Nicholas Evan Sarantakes: *Dropping the Torch: Jimmy Carter, the Olympic Boycott and the Cold War* (Az elejtett láng: Jimmy Carter, az olimpiai bojkott és a hidegháború), Cambridge University Press, New York, 2012, 340 o.

***Debreczeni Márk***